

RECENZIJA

«Pratim pisanje Marine Šur-Puhlovski od izlaženja iz tiska romana *Ništarija* (2000.). On me je bio zaintrigirao kao djelo zrele umjetnice, vrlo osobno i dorađeno u iskazu, ali zapravo bez (očekivanog?) ženskog diskursa. Taj opsegom neveliki, gusti, eliptični prozni tekst, sažet poput poezije dojmio me se nujnim 'minimalizmom' sadržine (oskudna radnja, socijalna skučenost likova, prizemljena tematika) koja je nekako bila u protuslovlju s izbrušenošću strukture i stila. Neoegzistencijalistička poetika, zagrebački, donjogradski, dvorišni temati, prostor bez obzora i likovi bez smisla za idealizaciju i 'nadgradnju' odjednom profunkcioniraju kao realizirane metafore za srozanu transcendenciju, kao utjelovljenje neslobode. Kasnije sam uvidjela da je to već bila autoričina formula u *Trojanskoj kobili* (1991.), ranijem i vrlo neobičnom romanu gdje se artizam kompliciranog i na trenutke teško prohodnog teksta zbog svoje eliptičnosti i sažetosti isto tako začudno nadopunjuje s antiutopijskom vizijom neke neo-neorealističke pjesničke proze, bez tropa i figura, koja u cijelosti svoje gusto isprepletene tematske teksture djeluje kao strukturna metafora apsurdnosti egzistencije, ali i žilavog i hrabrog nošenja s ništavilom.

Ima i drugih i sasvim drugačijih knjiga u već pozamašnom opusu Marine Šur-Puhlovski i neke sam od njih i sama predstavljala u javnosti, pa sada, naknadno, mogu reći da ih karakterizira poetički sinkretizam koji žanrovski obuhvaća esej i roman, novelu i putopis, aforizme i dnevnik, roman i autobiografske zapise, ali da u njima postoji i neki čudan kontinuiteta unatoč svim tim razlikama. U prozama se radi o resemantizaciji primarno depoetizirane zbilje, u esejima i dnevničkim zapisima o istraživanju sebe i tumačenju znakova, o plovidbi kroz more kulture, koja je usporedna s plovidbom po moru u jadranskom putopisu *Zapisi s koljena* (2002.)

Usudila bih se reći će roman NESANICA biti sinteza svih do sada iskušanih žanrova i diskursa u djelima Marine Šur-Puhlovski.

Roman spaja dva rukavca njezina stvaralaštva, fikcionalni i esejistički, koji su do sada bili uglavnom podijeljeni na različite naslove. Iznimka je upravo spomenuti brodski dnevnik koji je ujedno dnevnik čitanja, posebice njezin dijalog s knjigama M. Duras koje je toga ljeta na brodu bila čitala. «Ja sam za srdačan sporazum Života i Papira», pisao je jednom André Gide Paulu Valéryju, «reci da nije istina?». Taj samoodraženi ili potajni autobiografizam također je značajka ovog pisanja: sve je u njemu došlo 'iz života', ili iz knjiga, ali ipak postoji u njemu uvijek još i nešto više – ne radi se o kroničarskoj rekonstrukciji poslijeratnog Zagreba, na primjer, nego o nad-osobnim pričama o zajedništvu ljudskih sudbina unatoč raznolikosti. Iz pojedinačnog se gradi ono opće, jedno doba, jedan svijet, jedna autorska filozofija, a da se pritom ono posebno i konkretno nikada ne izgubi iz vida. To načelo, zapravo prilično klasično, prožima i fikcije i ne-fikcije koje su također plod osobnog iskustva i druženja s kulturom: knjige zagonetnih naslova kao *Tajni život* (1998.), *Izvandnevni zapisi* (2002.), *Antipojmovnik* (2005.) nastale su u rasponu između profinjene čitalačke kulture i egzistencijalnih dilema žene-umjetnice podijeljene između 'visoke' i 'niske' razine bivanja s tim da se ne zna zapravo koja je

koja: kao ženski stvaralački subjekt autorica svjesno brka lončice, pa su zapisi o književnosti, filozofiji ili smislu života pisani toplim svakodnevnim jezikom, bez žargona struke, dok je svagdan ili svakodnevica prikazana kao jednako tajnovita, problematična i nepronična kao najkompliciranija knjiga. To su vrlo fine knjiga, u nas posve izvan uobičajenih putova; one su istodobno životne i meditativne, refleksivne i prisne i mislim da nemaju recepciju kakvu bi zasluživale.

Njezin novi 'autoroman' pisan je u prvom licu jednine, u obliku unutrašnjeg monologa, u dvostrukoj perspektivi mlađahne Junakinje i zrele Ja- pripovjedačice, na način nekih užurbanih, *ad hoc* memoara. Iako je sva građa vjerojatno crpljena iz autoričina života, ima ovdje i od prije poznatih likova, motiva, zapleta. Nakon priča iz ranijih zbirki, ovdje se i opet pojavljuje to polu- fiktionalno Ja koje se izdaje za autobiografsko, ali izmijenjena imena svih likova očito su mig čitatelju da se ne pouzda do kraja u provjerljivost događanja iz obiteljske povijesti. Jer roman NESANICA počinje kao priča 57-godišnje spisateljice, situirane zagrepčanke, u drugom braku i majke odrasle kćeri, s književnim djelom iza sebe koje ju nije doduše učinilo slavnom, ali kojim se je ipak u velikoj mjeri uspjela realizirati i konstiturirati kao subjekt. Međutim u času kad počinje pisati NESANICU, čije se vrijeme pričanja zbiva od kasno-večernjih do rano-jutranjih sati, u jednoj noći, pred praskozorje kad smo ranjivi i depresivni, pogotovo ako patimo od nesanice i ako smo na najboljem putu da se propijemo, njezin život više 'ne štima' : radi se o velikom pospremanju i bacanju iluzija u kantu za smeće. Jeli to znak starenja ili nešto drugo, ta turobna životna proza bez poze, oči u oči sa sobom, to svođenje računa i osjećaj stida za sve ono promašeno i krivnje za neučinjeno. Malo po malo kako razmišlja u slikama o svom životu, i životima koji su mu prethodili, ona ima osjećaj kao da svi obiteljski duhovi u redu čekaju baš na nju i vuku za rukav onu-koja-piše, onu koja ih može još jednom nakratko oživjeti na papiru.

Pripovjedačica koja pati od nesanice u svom u prostranom građanskom stanu, sa psom pod nogama, i žedna kao smuk nalikuje autorici kao jaje jajetu: ona je definitivno njezin *alter ego* ako nije ona sama. Ne znam hoće li se taj karakter auto-fikcije do kraja knjige više približiti polu fikcije ili polu autobiografije, no to zapravo uopće nije važno. Važan je taj miks, taj geštaltistički pristup koji je poznavao još stari Goethe ne opterećujući se previše razlikom između Istine i Pjesništva. Jer sve je Istina i sve je Znak. Od uvodne i potresne epizode umiranja oca od alkoholizma i ciroze, od prizora šokantnih za adolesecenticu koja će nakon toga – promašenog – «edipa» cijeli život imati problema s vlastitom spolnošću i ne moći spojiti kod partnera i duh i muškost , priča ide uvijek u smjeru samopropitivanja. Ali umjesto da upadne u egotistički narcizam ona se uvijek bavi i drugima, pretežno drugima, a prije svega majkom koja je, po svemu sudeći i kao u svim rodno žeskim romanima glavni lik priče. Matrilinarnost sudbina koja vodi od prabake do bake, majke , pripovjedačice koja piše i njezine nevidljive kćerke povlači u svom toku sve ostalo: prostore, epohe, partnere, rodbinu, susjede, djecu , zgone i nezgone, pravdu i krivdu, više nesreće nego sreće i upornu, žilavu volju za životom i preživljavanjem.

Tako u toj knjizi vlada paradoksalno osvjetljenje, kao noć u kojoj se sluti svitanje, kao žeđ koju se može utažiti: tu ima humora, ne cinizma, nego topline i viceva na vlastiti račun, ima dišpeta i ogorčenja jer život jednostavno nije fair. I tu je otklon između protagonistice priče i protagonistice pisanja – ova druga je dovoljno energična i motivirana da napiše dinamičan, vitalan, opor i toničan životopis one prve, razočarane i depresivne ovisnice. Roman o alkoholizmu? O životnim razočaranjima? O strašnoj spoznaji da ljubav ne postoji i da je ono najbolje (a zapravo je bilo najgore) – prošlo. To nije ton dosadnjikave samoispovijesti, tu nema samosažaljenja, ni prijekora, ni predbacivanja – samo žaljenja da su stvari ispale kako su ispale, i da je moglo biti drugačije. Čini se da će se roman odvijati kronološki: konstanta je prisutnost sadašnjosti koju predstavljaju noć, nesanica, žeđ – i muž koji spava u drugoj sobi iza zatvorenih vrata, kao da ga nema, a tu je. Konstantna je misao na majku koja kao da je tu, a nema je. Poput mrtvačkog plesa, u kolu sjećanja, kreće se ona i svi njezini, sve ženske sudbine i sudbine članova obitelji kroz naraštaje, u ključnim životnim trenucima; sve je nekako u znaku majke, koja možda doista i ostane glavni lik romana, pored Junakinje, ali svakako ne i jedini: ovo je povijest jedne obitelji kroz naraštaje, subjekt je grupni, nije kolektivni, ali ni samo osobni. Radi se o obitelji čiji će članovi (članice) ostvariti socijalni transfer, to jest uspon od seljačko-radničkog podrijetla do građanskog etabliranja, preživjeti smjene režima i političkog terora, društvene nepravde u ime tobožnje pravičnosti novog doba..itd.

Ukratko, može se reći da imamo posla s izvrsnim 'rodnim' romanom, pisanim u ženskom ključu ali bez klišeja ženskog diskursa, kako je već napomenuto. Međutim na svoj opor i paradoksalan način i ovaj tekst u prvi plan stavlja emocije, tjelesnost, davanje i uskratu, spregu prirode i pisanja, šutnje i govora. Iako i ovdje imamo trajnu oscilaciju između visokog i niskog registra, sveopće običnosti unutar unikatnosti sudbina i precizne konkretnosti životnih detalja, stvarnih ili imaginarnih. Dublji je strukturni model samo 'dospijeće do pisma', razvoj osjetljive i tužne djevojčice u spisateljicu koja je uvijek u njoj bila: to je suvremena i već jako česta, ali srećom ne previše nametljiva, meta-tekstualna dimenzija priče. Zatim su brojne isto tako aktuelne i još uvijek tabuirane teme nasilja u obitelji, silovanja, dječje seksualnosti, pogotovo one djevojčica....No ono što je u tom romanu doista novo u hrvatskoj književnosti sadašnjice jest majstorsko baratanje izmjenama očista, tj. JA – ONA – MI perspektive koja znači oscilaciju subjekta pripovijedanja između pojedinca i grupe, unikatnosti i paradigme.

Druga je i još veća novost stil, odnosno sama rečenica i jezik: to je posve govorni idiom (stiliziran, naravno) u funkciji umjetničkog izraza; on naime nije rezerviran samo za dijaloge, nego se pojavljuje i kao jezik naracije. To nije dijalekt, niti argot, nego familijarni, svakodnevni (čak niti ne zagrebački) govorni jezik, u osnovi demokratičan. On je izvrsno prilagođen toj priči bez hijerarhije socijalnih i kulturnih vrijednosti, dok je rečenica niz nezavisnih rečenica, dakle paratakse, koja se pokorava istom načelu ravnopravnosti segmenata. Mogla bi biti napisana u jednom dahu bez točke i bez zareza, u prividnoj spontanosti bunovnog, misaonog i jezičnog kovitlaca, kad se riječi roje kao pljeva, kao 'meljavina uma' prije nego propadnu u mrak, u šutnju, u ništa. To je pismo praga ili ruba, mjesto prijelaza nesvjesnog u jezik, i usporedne kaotizacije sintakse, rječnika,

slika, sjećanja. To vrzino kolo, ne-racionalno, noćno, to je ništavilo na djelu koje nije ništa nego koje je sve, nerazlučiva cjelina 'unutarnje sjenke' na putu u jezik, u misao koja se uspješno ukazuje u svojoj užurbanoj spontanosti kao neko automatsko pisanje *in statu nascendi*.

Ukratko, mislim da takav stil i ovaj posebno pronađeni idiom, ritam i glas čine novost u kanonskom žanru biografske proze, kao što su to i žestina, tonus, mračna energija toga teksta kojeg se čita u jednom dahu poput dobrog krimića. U intertekstu čuči duh i umjetnost Marguerite Duras koju autorica poznaje iz prijevoda, o kojoj je pisala, i koja je očigledno svojim romanom *Ljubavnik* utjecala na iznalaženje perspektive pripovijedanja, kao i nekonvencionalne, transgresivne sintakse, jezika i njegove govorne zahuktalosti, kao i skrovite analogičnosti ovog teksta, koji je stalno negdje na pola puta između životne činjenice i univerzalnog potencijala strukturne, (diskurzivne, tekstovne) metafore.

Na pamet mi pada misao jedne druge suvremene francuske spisateljice: radi se o Annie Ernaux čijih je nekoliko knjiga prevedeno na hrvatski, koje su sve autobiografske. Najbolje od njih posvećene su priprostim radničkim roditeljima koje je pripovjedačica svojim prijelazom u velegrad, u drugu klasu, drugu kulturu, nehotice 'iznevjerila' zato što je odustala od njihova sustava vrijednosti i zaboravila njihovu unutrašnju ljepotu: «Pišemo zato što smo izdali», kaže ona, pružajući i opet ruku Marguerite Duras koja u svojim najboljim knjigama uskršava svoje dramatično djetinjstvo i sjećanje na voljenu i 'tešku' majku.

Sve u svemu, ovaj roman već afirmirane autorice je snažan i osoban tekst koji briđi svakovrsnim prekoračenjima ali i odiše svježinom i stvaralačkom energijom u jednom teškom žanru već jako opterećenom klišejima autobiografske, ispovjedne, ženske i obiteljske priče. U tom možda najiskorištavanijem od svih modela, autorici je uspjelo na vrlo osoban način na svakom koraku pretvoriti 'istinu' u misao, u izraz i u simboličko, a da ona pritom uvijek ostane – istina.

Preporučam Naslovu da autorici pruži podršku pri prevođenju teksta koji bi hrvatsku literaturu, dakle i kulturu zacijelo mogao afirmirati u svijetu.

Ingrid Šafranek